

IDRIZ SEFERI DHE PARIA SHQIPTARE NË BURGUN E BEOGRADIT

Aleatët ballkanikë që kishin plane aneksioniste ndaj trojeve shqiptare me kohë përcillnin ngjarjet në këto troje, duke u munduar gjithnjë që atyre t'u jepnin kahet e dëshiruara. Luftën e shqiptarëve e përcillnin me shqetësime të mëdha, duke iu frikuar orientimeve diplomatike të Evropës, por edhe kthimeve në politikën e Portës së Lartë të Perandorisë Osmane, që nën tryshninë e Evropës shqiptarëve t'ua pranojë autonominë e plotë – Pavarësinë në trojet etnike në katër vilajetet shqiptare.

Kryengritja e madhe shqiptare e vitit 1912 me rezultatet dhe mungesat e saja iu dha shtytje shteteve fqinje sllave ballkanike (Serbisë, Malit të Zi, Bullgarisë dhe Greqisë) që edhe më të shpejtojnë përgatitjet për luftë kundër Perandorisë Osmane, të bindura se as ushtria e Perandorisë Osmane, e as shqiptarët, nuk ishin në gjendje që me forca të veta t'iu bënin ballë forcave të aleancës ballkanike. Të frikësuara nga sukseset e Kryengritjes së vitit 1912, kur faktikisht kryengritësit shqiptarë çliruan tërë Vilajetin e Kosovës dhe qendrën e saj, Shkupin, kurse në vilajetet e tjera lufta vazhdonte, aleatët ballkanikë me sugjerimin e Ruisë shpejtuan lidhjen e aleancës ushtarake dhe të përgatitjes së përsheptuar për luftë aneksioniste-okupuese kundër trojeve shqiptare.

Kryengritësit shqiptarë pasi çliruan qendrën e Vilajetit, Shkupin, dhe morën përgjigjen gjysmake pozitive nga Porta për 14 pikat e Hasan Prishtinës, lëshuan ushtrinë-kryengritësit që të shpërndahen, me porosi që në rast se e lyp nevoja-atdheu do të ftohen për mbrojtjen e tij. Ishte gabim i madh që në rrethanat e krijuara në atë kohë, jo vetëm në trojet shqiptare, por edhe në tërë Ballkanin, të çmobilizohen luftëtarët. Këtë e vërtetoi koha dhe atë jo më larg se 6 javë pas shpërndarjes së kryengritësve. Kështu, nga fillimi i tetorit të vitit 1912 aleatët ballkanikë kishin përqendruar forca ushtarake në kufi e me to edhe forca të mëdha paramilitare dhe çetnike, të cilat që më parë kishin filluar të vepronin në zonat kufitare, duke u futur herë-herë thellë në territoret shqiptare në Kosovë edhe me ndihmën e serbëve vendorë.

Mali i Zi edhe zyrtarisht i shpalli luftë Perandorisë Osmane më 9 tetor, e më 17 tetor Serbia e Bullgaria, ndërsa Greqia një ditë më vonë. Komandat ushtarake të Serbisë dhe të Malit të Zi kishin porositur komandantët e ushtrive të veta që sulmet në kufi kundër njësive ushtarake turke, ato që kishin mbetur, dhe shqiptarëve të vetorganizuar për mbrojtjen e trojeve etnike, të bëhen të furishme. Këto ushtri që në fillim ndërморën sulme të përnjëhershme në gjithë vijën kufitare, të cilën kishin mbetur për ta mbrojtur vetëm shqiptarët. Që në fillim u pa se shqiptarët me përgatitjen ushtarake që kishin nuk ishin në gjendje t'iu bënin ballë ushtrive të rregullta dhe të pajisura me teknikë më moderne ushtarake të kohës.

Para udhëheqësve dhe qarqeve patriotike shqiptare u parashtrua çështja e fatit të Shqipërisë. Në këtë kohë gazeta “Liri e Shqipërisë”, që përfaqësonte opinionin politik të kolonisë shqiptare të Sofjes, duke parashikuar pasimin e ngjarjeve, iu drejtohej shqiptarëve me thirrjen: “Të marrim armët dhe të mbrojmë kufijtë e mëmëdheut tonë”.¹ Pra, shtrohej pyetja se si të veprohej në ato çaste të vështira për kombin, sipas porosive të Sami Frashërit në veprën e tij “Shqipëria ç’ka qenë, ç’është e ç’do të bëhet”, domethënë t’i jepet grushti i fundit Turqisë për të mos u rrokullisur bashkë me të në greminë.² Në ato rrethana kritike, varësisht nga këndvështrimi për trojet shqiptare, mendimet ishin të ndryshme. Iniciativën për një veprim politik me qëllim që vendi të nxirrej nga gjendja e vështirë dhe e ndërlikuar, të krijuar nga sulmet e shteteve sllave, e morën “Shoqëria e zezë për shpëtim” dhe komiteti “Shpëtimi”, të dyja të krijuara në Shkup. “Shoqërisë së zezë për shpëtim” dhe komitetit “Shpëtimi” iu prinë prijësit e njohur që udhëhoqën kryengritjet shqiptare si Nexhip Draga, Sali Gjuka, Bedri Pejani, Mithat Frashëri e të tjerë. Ndërkaq, Bajram Curri kishte shkuar në Gjakovë, Isa Boletini në Mitrovicë e Idriz Seferi, Hasan Prishtina dhe disa të tjerë në Malësinë e Kumanovës – Karadak për të organizuar popullin për rezistencë kundër ushtrisë serbe. “Shoqëria e zezë për shpëtim” organizoi, sipas marrëveshjes së mëparshme

¹ *Historia e Popullit Shqiptar, II*, Prishtinë, 1968, fq. 345.

² *Po aty*.

me Hasan Prishtinën, në Shkup më 14 tetor një mbledhje në të cilën erdhi në përfundim se Turqia do ta humbë luftën. Ndër të tjera, u mor edhe vendimi për të njoftuar Fuqitë e Mëdha se “Populli shqiptar ka rrokur armët jo për të mbrojtur, forcuar e shpëtuar sundimin e Turqisë në Ballkan, por për t’i dalë zot tërësisë tokësore dhe për çlirimin e Shqipërisë”.³ Këtë kërkesë “Shoqëria e zezë për shpëtim” nga mbledhja e Shkupit ua dërgoi përfaqësuesve të Fuqive të Mëdha dhe në të po ashtu kërkohej që ato të njihnin tërësinë territoriale të Shqipërisë.

Pas 16 tetorit, pra pas mbledhjes së Shkupit, një pjesë e parisë shqiptare u tërhoq në Malësinë e Kumanovës – Karadak me qëllim të organizimit të rezistencës kundër depërtimit të ushtrisë serbe, e cila kishte filluar luftën kundër shqiptarëve të vetorganizuar që nga kufiri me Malin e Zi e deri në frontin e Kumanovës. Sipas të dhënave, qendra dhe shtabi i lëvizjes së rezistencë së shqiptarëve ishte në fshatin Brezë në Karadak ku gjendej edhe shumica e parisë shqiptare. Depërtimi i ushtrisë serbe nga dy drejtime për në Shkup nuk i dha mundësi dhe kohë parisë shqiptare që të bëjë ndonjë organizim më të mirë e më masiv për një rezistencë më serioze ndaj ushtrisë serbe. Mendojmë se kjo ishte pasojë e shpërndarjes së ushtrisë-kryengritësve pas marrjes-çlirimit të Shkupit në verë të vitit 1912. Kështu, depërtimi i ushtrisë serbe

³ Stefanaq Pollo; *Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë* (Mbi Lëvizjen Kombëtare shqiptare), Tiranë, 1962, f. 81.

nëpërmjet Llapit në Prishtinë - Ferizaj - Kaçanik - Shkup, me Armatën III dhe Vrajë - Kumanovë - Shkup, nuk i la alternativa të tjera parisë shqiptare, pos tentimit që në terrenin e Idriz Seferit të tentohej ndërprerja e depërtimit të ushtrisë serbe.

Ushtria serbe me anën e konfidentëve nga radhët e popullsisë vendëse serbe përcillte çdo lëvizje të shqiptarëve, ndërsa për përcjelljen e parisë shqiptare kishte marrë urdhra dhe udhëzime të posaçme nga komanda supreme e saj. Kështu, menjëherë pas betejës së Kumanovës, komandanti i Armatës I serbe, gjenerali Mishiq, i informuar për punën dhe për vendin ku gjendej paria shqiptare, urdhëron të merren masa të ashpra kundër kryengritësve dhe udhëheqësve të tyre, të kapen të gjallë dhe të sillen në Shkup.⁴ Në bazë të raporteve ushtarake të kohës dhe të gazetës “Politika” të Beogradit të datës 3 nëntor 1912, paria shqiptare ishte zënë në Karadak 6 ditë pas pushtimit të Shkupit nga ana e ushtrisë serbe. Të zënë menjëherë internohen në burgun e Kështjellës së Beogradit si robër lufte.

Se paria shqiptare u zu në fillim të nëntorit 1912 e vërteton edhe letra e 24 nëntorit drejtuar Nikola Pashiqit nga ana e parisë shqiptare kur i drejtohen me: “Kryetarit të Këshillit të Ministrave të Serbisë - Nikola Pashiqit”.

“Zotëri Pashiqit, kryetar i Këshillit të Ministrave”,
Lartmadhëria juaj: Ne, poshtë të nënshkruarit, jemi tregtarë

⁴ AIHU-BGD, Fondi, Pop, II, K. 13, f. 1, nr. 1/16, “Politika” Bgd. 03.11.1912 dhe Dr. Xheladin Shala: *Marrëdhëniet shqiptaro-serbe 1912-1918*, Prishtinë, 1990, f. 60.

dhe pronarë në Vilajetin e Kosovës. Kurrfarë lidhjesh nuk kemi me ushtri e as që jemi ushtarë a eprorë ushtarakë. Pra, pasi është kështu, ditën e gjashtë me të marrë të Shkupit nga ana e ushtrisë serbe, neve pa kurrfarë arsye na sollën këtu në Kështjellën e Beogradit, duke na i lënë familjet dhe pasuritë tona të treten e të shkatërrohen. Këtu na e kanë ndaluar edhe leximin e gazetave. Kuptohet, kjo është në kundërshtim me drejtësinë. Me rastin e deportimit tonë këtu disave prej nesh u është thënë që posa të kaloni kufirin do të jeni të lirë, e disa të tjerëve se vetëm një muaj do të jeni të internuar. Ja, u bë një muaj që gjendemi këtu. Që të mos shkatërrohen familjet tona dhe pasuria jonë dhe që të pengohet shkatërrimi i shëndetit tonë, ju lutemi, në emër të drejtësisë dhe të njerëzisë, të na lironi”. Kjo letër është e shkruar me shkronja arabe, por në gjuhën turke dhe e nënshkruar nga këta persona: 1. Seiti nga Shkupi, 2. Mehmet Nexhipi nga Mitrovica, 3. Hasan Bej nga Vushtrria, 4. Jashar Pasha nga Peja, 5. Xhemajl Bej nga Prishtina, 6. Mehmet Kemajl nga Shkupi, 7. Ibrahim Efendiu nga Prishtina, 8. Hurshid Bej Omeri nga Prishtina, 9. Hurshit Bej nga Prishtina, 10. Muharrem Efendia nga Prishtina, 11. Mustafa Muhsin nga Stambolli, profesor gjimnazi në Shkup dhe 12. Muharrem Efendiu nga Prishtina.⁵

⁵ DASIP-Bgd. Fondi i MPB të Serbisë, F-XII, R/13, 1912, Komanda e Kështjellës së Beogradit, nr. 4578, i 24.11.1912. Letra dhe emrat janë shënuar si në përkthimin e bërë, ndërsa për emrat e përsëritur nuk jemi në gjendje të dimë se janë ashtu.

Të njëjtën ditë, d.m.th. më 24.11.1912, komanda ushtarake e Kështjellës së Beogradit lajmëronte ministrin e Ushtrisë për letrën e parisë shqiptare, se ditën e cekur paria shqiptare e zënë në Shkup, nëpërmjet Shaban Pashës, Hasan Beut dhe Seit Beut dorëzuan letrën e sipërshënuar për zotëri Nikola Pashiqin për shqyrtim të mëtejme.⁶

Më 23 nëntor të vitit 1912 sekretari i përgjithshëm i ushtrisë serbe me aktin nr.833, si i autorizuar nga Ministria e Ushtrisë, lajmëron ministrin e Punëve të Jashtme për letrën e dorëzuar nga paria shqiptare. Kjo ministri ngarkon kolonelin Mil. Paunoviq, sekretar i përgjithshëm i Shtabit dhe jep udhëzime e autorizime të posaçme që të shqyrtojë këtë çështje. Koloneli Paunoviq në bazë të autorizimeve që u dhanë vendosi të përpiqet që me mjete e metoda të ndryshme të përfitojë parinë shqiptare. Ai së pari preferoi që me anën e bisedimeve të realizojë qëllimet e veta. Për këtë punë duhej gjetur njerëz, të cilët do të jenë të autoritetshëm, që shqiptarët të kishin besim në ta, njerëz të cilët do ta njihnin gjuhën shqipe. Kështu, ai angazhoi nënkonsullin malazez Marko Cemoviq, e ky si ndihmës të vetin eksponentin malazez mysliman të Sanxhakut Orlo Kaliq, që vlente për pari mysliman i njohur për të burgosurit, që të bisedojë me shqiptarët në Kështjellën - burgun e Beogradit. Koloneli Paunoviq iu përgjigj Marko Cemoviqit se Orlo Kaliqit i lejohet të bisedojë me shqiptarët vetëm atëherë kur ai e dërgon Kaliqin me

⁶ *Po aty.*

letër të nënshkruar prej tij te komandanti i Kështjellës, i cili vendos se kur, në çfarë kushtesh dhe me cilin apo me cilët të burgosur mund të bisedojë.

Nga dokumentacioni zyrtar që kemi pasur rastin ta kontrollojmë nuk shihet nëse të autorizuarit e ushtrisë dhe të qeverisë së Serbisë kanë biseduar apo jo me të burgosurit shqiptarë. Nëse është biseduar për çka është biseduar? Nga dokumentacioni ushtarak kuptohet se paria shqiptare u mbajt në Kështjellën e Beogradit deri më 1, përkatësisht 14 prill të vitit 1913, kur u lirua. Kjo mund të merret vesh nga shkresa nr.1/111 të 01.04.1913 e Shtabit të Komandës Supreme të ushtrisë së Serbisë, e cila për këtë njoftonte komandantin e Armatës së Tretë në Prizren ngase komanda e kësaj armate ishte zhvendosur nga Shkupi në Prizren: “Lajmëroheni se Ministria e Ushtrisë me propozimin e Këshillit Ministror i liroi nga burgu këta prijës të fiseve, të cilët kanë qenë të internuar në Kështjellën e Beogradit, pasi që është fituar bindja se do të jenë qytetarë lojalë të Serbisë.”⁷

Nga burgu - Kështjella e Beogradit u liruan:

1. Nexhip Bej Draga nga Mitrovica ish-deputet,
2. Hasan Bej Vuçiterna - ish-deputet,
3. Hoxhë Seit Efendia nga Shkupi,
4. Shaban Pasha nga Prishtina,
5. Kemajl Bej nga Shkupi,

⁷ AHIU, Bgd. Pop, II, K-13, F-1a, nr. 1/111 të 01.04.1913.

6. Hurshit Bej nga Prishtina,
7. Muharrem Efendiu nga Prishtina,
8. Xhemajl Bej nga Prishtina,
9. Hurshit Bej nga Dobratini - Prishtinë,
10. Jashar Pasha nga Peja,
11. Ibrahim Bej Kokola nga Prishtina,
12. Idriz Seferi nga Seferi – Gjilan, dhe
13. Kasum Seferi nga Seferi - Gjilan

Lista e dytë përbëhet nga emrat e njerëzve që figurojnë të liruar nga Kështjella e Beogradit me 1, përkatësisht më 14 prill 1913 sipas kalendarit të ri, apo siç quhet kalendar i gregorian. Emrat nga lista e parë janë si rrjedhojë e letrës së drejtuar kryetarit të Këshillit të Ministrave dhe ministër i Punëve të Jashtme i Serbisë Nikola Pashiq të datës 24 nëntor 1912, kurse lista e 1 prillit, siç shihet, ndryshon nga ajo e para dhe asaj i shtohen emrat e Idriz dhe Kasum Seferit, Nexhip Dragës (nëse nuk është i njëjti person Mehmet Nexhipi dhe Nexhip Draga). Ndërkaq, nuk figurojnë emrat e profesor Mustafa Muhsin nga Stambolli, i cili deri në okupimin e Shkupit nga ushtria serbe kishte punuar si profesor në Gjimnazin e Shkupit dhe emri i Mehmet Nexhipit nga Mitrovica (pra, me kusht që të mos jetë i njëjti person me Nexhip Dragën, për fatin e të cilëve nuk dihet).

Organet e pushtetit të Serbisë edhe pas lirimit nuk e lanë të qetë dhe pa përcjellje parinë shqiptare, ndonëse në vendimin për lirimin e tyre shkruante se lirohen pasi

që është fituar bindja se do të jenë qytetarë lojalë. Kështu, ditën e lirimit të parisë shqiptare Shtabi i Komandës Supreme të ushtrisë serbe njoftonte, por edhe urdhëronte, komandantin e ushtrisë serbe në Prizren që me personat e liruar nga internimi të veprohet me kujdes dhe të përcillet në çdo hap veprimtaria dhe qëndrimi i tyre ndaj pushtetit.⁸ Edhe përkundër kërcënimeve dhe torturave që kishin përjetuar në internim, personalitetet e njohura historike të parisë shqiptare që kishin vepruar për të mirën e popullit të vet dhe i kishin prirë në luftë për çlirimin kombëtar, nuk e ndalën veprimtarinë patriotike dhe kombëtare deri në vdekje.

⁸ *Po aty.*